

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת תצוה תשע"ט¹

דרך ארץ קדמה לתורה

מצוות דאורייתא, שאנו חייבים לשמוע ולקיים.
 "ונשמע פתגם המלך" - אלו מצוות דרבנן, [רובן איקרו מלכים] (גיטין סב, א), שגם אותן אנו חייבים לשמוע ולקיים.
 "ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - אלו הלכות דרך ארץ, שגם הם נמסרו מסיני⁵, וגם אותם אנו חייבים לקיים. אמנם הפסוק מדבר על דרך ארץ כלפי שמיא, שלא להכנס אל מלך מלכי המלכים בפתאומיות, אבל חז"ל הרי אמרו שעם כל אדם ראוי להתנהג כן, שאפילו לביתו שלו לא ראוי לאדם להכנס בפתאומיות. וכל שכן לבית חבירו⁶. זהו "ונשמע קולו בבאו אל הקדש", שאדם צריך לקיים לא רק מצוות דאורייתא ודרבנן, אלא גם הלכות דרך ארץ. ודרך ארץ - אמרו חז"ל - קדמה לתורה (ויק"ר ט, ג). לא כל עניני דרך ארץ שאמרו חז"ל קיימים בימינו, יש הנהגות שהשתנו ולא שייכות היום, אבל הכלל נותר על מקומו, שאדם צריך להתנהג בדרך ארץ כפי הנימוסים הנהוגים היום. לא להיות פרא אדם.

בן תורה שאין לו דרך ארץ - חילול השם

הדבר חמור עוד יותר אצל בני תורה. בן תורה שמתנהג שלא בדרך ארץ, זה לא רק ענין של חוסר דרך ארץ, אלא שאלה של חילול השם, כמו שאמרו חז"ל (יומא פו, א), ואהבת את ה' אלהיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך⁷, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו - אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו... אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו!

כשבן תורה מתנהג בדרך ארץ, הוא מקדש את השם. שם שמים מתאהב על ידו. הבריות אומרות, פלוני שלמד תורה כמה נאים מעשיו. רוצים להתקרב לתורה על ידו. לעומת זאת, אם ח"ו הוא מתנהג כמו פרא אדם, הוא מרחיק בני אדם מהתורה, כי לא רוצים להיות כמותו. צריך להיות נח לבריות, עם נימוסים טובים, לא להתנהג כמו פרא אדם.

מורי ורבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה גר באותה דירה שבה היתה גרה חמותו, שהיתה אלמנה. בסעודות שבת היה מקפיד תמיד לתת מהלחם משנה לאשתו ולחמותו ביחד, שלא תהיה אחת קודמת לשניה, כדי לא לצער אף אחת משתיהן. הקפיד גם לתקן את בגדיו לפני שהיה נכנס לביתו, כדי שאשתו תהיה מרוצה, ולא תגרם לה עגמת נפש ממראה לא מסודר. אלו דוגמאות קטנות, ל"כמה נאים דרכיו, וכמה מתוקנים מעשיו".

"ושמח את אשתו" - כל החיים

בכלל, עיקר הזהירות בענינים שבין אדם לחברו צריכה להיות

"ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - "ונשמע פתגם המלך"

הקב"ה מצוה את משה: "וְעָשִׂיתָ אֶת מַעֲלֵי הָאֹפֹד... וְעָשִׂיתָ עַל שׁוּלְיֵי רִמְיֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי... וּפְעָמַי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב... וְהָיָה עַל אֶהָרֶן לְשֵׁרֵת, וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ² בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי ה' וּבְצִאתוֹ וְלֹא יָמוּת" (שמות כח, לא-לה).

במסורה ציין, ששלוש פעמים מופיעה בתנ"ך המילה "ונשמע"³. פעם אחת כאן - "ונשמע קולו בבאו אל הקדש" (שמות כח, לה), פעם אחת בפרשת משפטים - "כל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שם כד, ז), ופעם שלישית במגילת אסתר - "ונשמע פתגם המלך אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל מַלְכוּתוֹ כִּי רָבָה הִיא" (אסתר א, כ). בעל הטורים מביא את דברי המסורה, וכדרכו בקדש הוא מוצא קשר בין הפסוקים שמציין אליהם בעל המסורה. מסביר בעל הטורים:

"כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" - רמז לתלמוד תורה.

"ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - רמז לעבודת הקרבנות.

"ונשמע פתגם המלך" - רמז לשמיעת מקרא מגילה.

והנה בפסוק במגילה נאמר: "ונשמע פתגם המלך אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל מַלְכוּתוֹ, כִּי רָבָה הִיא". אומר בעל הטורים, "כי רבה היא" - רמז לכך שמקרא מגילה (הנרמז בפסוק זה) גדול וחשוב יותר משני הענינים הנרמזים בפסוקים האחרים, כמבואר בגמרא (מגילה ג, ב), שמקרא מגילה עדיף מתלמוד תורה ומעבודת הקרבנות.

[עוד כתב בעל הטורים, שנרמז בפסוק זה גם שמו של בעל המימרא שמקרא מגילה עדיף מתלמוד תורה ועבודת הקרבנות. "כי רבה היא" - רמז לרבה, שהוא בעל המימרא שמקרא מגילה עדיף מתלמוד תורה ועבודת הקרבנות⁴] (מגילה שם).

"ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - משום דרך ארץ

וחשבתי, אולי יש קשר אחר בין שלשת הפסוקים שהזכרנו, בהקדם מה שביארו הראשונים בטעם ענין הפעמונים. דהנה הרמב"ן כתב, "מה שאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות, הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים... כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בקדש ויכנס לפני אדוניו כאילו ברשות, כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בטכסיסי המלכות". וכן כתב רבינו בחיי: "לימדה תורה דרך ארץ לאדם הרוצה להכנס לפני המלך, שיהיה מקיש בפתח ההיכל תחלה כדי שלא יכנס פתאום, כי כל הבא בהיכל המלך פתאום הרי זה חייב מיתה בטכסיסי המלכות, כענין שכתוב במלך אחשוורוש "אשר לא יקרא - אחת דתו להמית" (אסתר ד, יא).

הנה מבואר בדברי הראשונים הללו, שטעם הפסוק "ונשמע קולו בבאו אל הקדש" הוא משום דרך ארץ.

לפי זה חשבתי לומר, אולי אפשר לבאר את הקשר בין הפסוקים כך:

"כל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" - אלו מצוות אשר דבֵּר ה',

איני יוצא ידי חובתי כלפי אשתי הרבנית. אשתדל בלי נדר מהיום והלאה להיטיב את התנהגותי עם הרבנית שלי... אמר לו ר' אריה: "ח"ו לא התכוונתי אל הרב! כולם יודעים כמה הרב מכבד את אשתו! אבל ר' אריה לא הצליח להרגיע את ר' איסר זלמן. ר' איסר זלמן היה משוכנע: "למי יחפוץ ר' אריה לתת מוסר כזה יותר ממני"? הוא צריך להשתדל מהיום לכבד את אשתו עוד יותר... (איש צדיק היה עמ' 100). אם אותו אדם שאליו היתה מכוונת השיחה באמת התפעל גם הוא מדבריו של ר' אריה - אינני יודע. אבל ר' איסר זלמן לקח אותה מאד ללב.

על כיבוד אב ואם אין צריך לדבר. ודאי צריך להזהר בכבוד, זהו חיוב דאורייתא. אבל גם לשאר בני אדם צריך להתנהג בכבוד. מחלוקת רש"י ורמב"ם אם איסור "כָּל אֱלֻמָּנָה וְיָתוּם לֹא תַעֲנוּן" (שמות כב, כא) הוא דווקא באלמנה ויתום, או שזו רק דוגמא, אבל הוא הדין גם בשאר בני אדם⁸, לכן גם יהודי שב"ה לא יתום, גם אליו כדאי להתנהג בנימוס ובכבוד. כל מי שהוא מעם מקבלי התורה צריך להתייחס אליו בכבוד. כל ישראל בני מלכים הם (שבת סו, א). צריך לכבד את כולם.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

בין איש לאשתו. הרב היה אומר, שמה שנאמר "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְהָיָה לְבֵיתוֹ שְׁנֵה אֶחָת וְשִׁמְחָת אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה), הרי מבואר בפסוק שהשיעור של "שנה אחת" נאמר רק על "נקי יהיה לביתו", אבל "ושמח את אשתו" - זה כל החיים, לא רק שנה אחת.

בהלויית אשתו אמר הגרש"ז זצ"ל, שנוהגים לבקש מחילה מהנפטר, אבל הוא יודע בעצמו שכל חייו התנהג עם אשתו רק לפי השולחן ערוך, לא פגע בה מעולם ולא היה שום דבר ביניהם שצריך לבקש עליו מחילה, ולכן הוא לא מבקש מחילה כי אין לו על מה לבקש מחילה! איזו גדלות ואיזו זהירות מיוחדת צריך, כדי שיהיה אפשר לומר דבר כזה אחרי עשרות שנות נישואין.

על הגה"צ רבי אריה לוינ' זצ"ל מספרים, שבא פעם עם אשתו אל הרופא ואמר לו: "אדוני הרופא, הרגל של אשתי כואבת לנו!... הוא הרגיש שהכאב של אשתו הוא הכאב "שלנו". כך צריך בעל להרגיש כלפי אשתו.

עוד מספרים, שנודע לו פעם על יהודי אחד, שאינו נוהג כבוד באשתו. הלך לבית הכנסת שבו מתפלל אותו יהודי, ובקש לדרוש בפניהם על חובתו של אדם לכבד את אשתו. באותה שכונה היה גר גם הג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל, שסר גם הוא להתפלל באותו בית כנסת. עמד גם הוא והקשיב לדרשתו של ר' אריה לוינ'. משסיים ר' אריה את דבריו, ניגש אליו ר' איסר זלמן ואמר לו: "דבריך מר חדרו עמוק אל תוך לבי. עשיתי חשבון הנפש, ונוכחתי לראות, שבאמת

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר בפרשת תצוה לדעת הרב שליט"א: "גַּר תִּמְיֵד... יַעֲרַךְ אֹתוֹ אֶהְרֵן וּבְנָיו" (שמות כז, כ-כא) - "וּבְהַעֲלֹת אֶהְרֵן אֶת הַנֶּגֶר בֵּין הָעֶבְרָיִם" (שם ל, ח). קשר נוסף: "לְהַעֲלֹת נֶר תִּמְיֵד" (שם כז, כ) - "לְקַטִּינָה קִטְרֶת תִּמְיֵד" (שם ל, ח). קשר נוסף: "מִחוּץ לְפָרֶכֶת אֲשֶׁר עַל הַעֲרֹת" (שם כז, כא) - "לְפָנֵי הַפָּרֶכֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֲדוּת" (שם לו, ו). קשר נוסף: "חֶקֶת עוֹלָם לְדִרְתָּם" (שם כז, כא) - "יִכְפֹּר עָלָיו לְדִרְתֵיכֶם" (שם לו, ו).
 2. הראשונים נחלקו כיצד נוצר הקול. לדעת רש"י (שמות כח, לג) כל פעמון היה מורכב משני חלקים, זג וענבל, וא"כ כל פעמון היה בעצמו משמיע קול, ע"י שהוג והענבל היו מכים זה בזה. אבל הרשב"ם כתב: "ונשמע קולו בבוא אל הקדש - שפעמוני [זהב] נוקשין ומכין זה לזה, אעפ"י שבלית הרימונים ביניהם". משמע שלא היו לפעמונים ענבלים, ולא היו משמיעין קול אלא ע"י שהיו מכים זה בזה. (למרות שבין כל שני פעמוני זהב היה רמון שהיה עשוי מתכלת וארגמן ותולעת שני, והוא היה "מפריע" לפעמונים להכות זה בזה, מ"מ בפועל הפעמונים הצליחו להכות זה בזה ולהשמיע קול, כפי שביאר הרשב"ם).
 3. הכוונה לתיבות "ונשמע" שבהן הוא"ו מנוקדת בשוא ("וְנִשְׁמַע"), בלא אלו שבהן הוא"ו מנוקדת בפתח ("וְנִשְׁמַע"), שכאלו יש נוספות.
 4. אף שלפנינו בגמרא מופיע "רבא", ולא "רבה", כנראה שבעל הטורים סבר שאין לדקדק בזה, והרמז בפסוק אינו בטל מחמת זה.
 5. על המשנה "משה קבל תורה מסיני" (אבות פ"א מ"א) כתב הברטנורא: אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומדות, וחכמי אומות העולם ג"כ חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבריו, לפיכך התחיל התנא במסכת זו "משה קבל תורה מסיני", לומר לך שהמדות והמוסרים שבדו המסכתא לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני.
 6. כמבואר במס' פסחים (ק"ב, א): שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו: בני, אל תשב בגובהה של עיר ותשנה וכו' ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חבריך וכו'. ופירש הרשב"ם, אל תכנס בביתך פתאום - אלא השמע את קולך להם קודם בואך, דילמא עבדי מילתא דצניעותא. ומביא הרשב"ם שכן מבואר במדרש (ויק"ר כא, ח): רבי יוחנן כי הוה עייל לביתא מנענע [היה משמיע קול], משום שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקודש. הסבא מסלבודקא הקשה, הרי הפסוק "ונשמע קולו" נאמר ככהן גדול הנכנס ביום הכיפורים לקדש הקדשים, ואיך מוכח מזה שגם כל יהודי בהכנסו לבית רגיל חייב באותו דבר. והשיב על כך הסבא מסלבודקא, דבמה שהשוו חז"ל בין ביתו של יהודי לבין קדש הקדשים ביטאו חז"ל כוונה עמוקה, שאכן כל אדם יכול להגיע למדרגה של כהן גדול, וכל בית יהודי יכול להגיע למעלת קדש הקדשים.
 7. וכן מובא במס' נדה (טז, ב): אמר רשב"י, ארבעה דברים הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן, הנכנס לביתו פתאום, ואין צריך לומר לבית חברו וכו'. ופירש רש"י הטעם שלא יכנס לביתו פתאום, דלמא עבדי מידי דצניעותא. ובבית חברו יש גם טעם נוסף, שמה בעל הבית אינו ערוך לקבל את האורח וצריך להתכונן.
 8. דרשו כן מתיבתא "אֶת" [אתי"ן וגמי"ן רבויין] (רש"י בראשית מב, כב). [ואהבת את ה' אלהיך] - לרבות שלא רק אתה תאהב, אלא תגרום שגם אחרים יאהבו (מהרש"א בחידושי אגדות יומא פו, א).
- [כידוע, מדרשי חז"ל מרומזים בפשוטו של מקרא וגם משלימים אותו. וכך הוא גם כאן. שהרי מי שאוהב את פלוני, רוצה שגם אחרים יאהבוהו, ומשתדל על זה, וזה גופא מהווה ביטוי לאהבתו שלו. וא"כ ההשתדלות לגרום שגם אחרים יאהבו את ה' כלולה בפשוטו של מקרא "ואהבת את ה'", שהאוהב משתדל שגם אחרים יאהבו את אשר הוא אוהב].